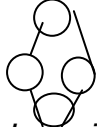

**UNITING CHURCH IN AUSTRALIA: LOTU COKOVATATI KO E OSITERELIA
KONIFEREDI NI VITI: VAVAKOSO LOTU RARABA**

Maji 18, 18: Sa bula vakatamata na Turaga ko Jisu, [Lede-Lent 5]: Nodai naki meda veikilai dina sara [bonding-gathering and knowing each other-Base 1], me vakatorocaketaki ka vakavou na noda bula vakayalo. Affirmation-sharing our spiritual journeys-Base 2] kei na noda cakacakataka se vakadewataka na veika eda sa rawata [caring/sharing-Base 3]. Sa vaka na qito na Baseball ka va na kena i cegucegu; e tolu na naki ni noda veitokani. Ni rawa kece eda sa rawata e dua na kai ka eda sa yacova nai naki ni qito se veitokani [Home Base].

NODA VEIKILAI

Me vakayacori e dua na porokaramu ka rawa ni vukea na noda veikilai vinaka.

Eda soqoni, lululu, veitalanoa ka veiwasei talanoa. Tekivu na soqo ena gunu ti se qai vakayacori ni oti na vuli. Me dau qarau ni na vakayagataki ni sevusevu me kua ni vakadaroya na mai lotu ena Siga Tabu kei na nomu cakacaka

NODA BULA VAKAYALO

E na Siga ni Turaga 15 Feperueri eda vakananuma kina na Matalia ni yagoi Jisu; ena Vukelulu 18 Feperueri na Siga Vukelulu ni Dravusa [Ash Wednesday] sai tekivu ni Lede [Lent] na vosa ka vakayagataki vakalotu ena gauna ni kadrekadre [spring se lent]; sa vakayagataki tabakidua na 'lent' ena lotu ka ologi kina na kenai balebale ni 40 na siga [quadragesima vakaLatini, 40 na siga ni lede-lent]. Sa bibi na 40 na siga meda vakananuma: me vaka na uca ena waluvu- ena gauna nei Noa. Ena nona a tiko ena ulunivanua ko Sainai kei na Kalou- ko Mosese; nai talanoa ni nona veivutuni mai Ninive- ko Jona; ena Nona vakarautaki [veitemaki] Koya ena Nonai tavi ni veiqaravi- ko Jisu. Ka sa salavata kei na Yom Kappur ni Lotu vaka-Jiu ena Siga ni Veivakasavasavataki [Day of Atonement: Lako Yani 30:10; V/Soro 11:44ff; 17:11], na gauna ni lolo, masumasu, ka tusanaki ni noda ca me rawa ni namaki kina na gauna vinaka. Eda sa taurivaka na Lotu VaKarisito me gauna ni lolo, masumasu, wili VT ka vakasmataka kina na rarawa, yaluma kei na mate nei Jisu mai na kauveilatai ena vuku ni nodai valavalaca. Eso na Lotu VaKarisito sa cava na Lent ena Siga Lotulevu ni bera na Siga ni Mate, ka so tale na Lotu ena Vakarauwai ni oti na Siga ni Mate. E sega ni okati na Siga ni Turaga [Sundays] baleta ni siga ni marau, reki ka ni tucake tale kina ko Jisu mai na mate. E tiko e loma na Siga ni kena kacivaki na Lako mai nei Jisu [Annunciation of the Lord] nai ka 25 Maji, ogo nai tukutuku matanidavui mai vei Agilosu Kaperieli ni sa 'tina ni Kalou' se tinai Jisu ko Meri [Luke 1:26-38]. Na veimatalotu vakarisito, sa dua na gauna ni solevu kei kena vakananumi nai lesilesi ni Kalou vei Meri kei na nona ciqoma ko Meri ka me lako mai vua nai Vakabula kei vuravura. Namaka na veilesoni ena gauna bibi ogo, ka na tekivu ena Siga ni Dravusa, ena kena lotu ena kena boro na yadremu ena dravusa, ka na cavuti na vosa, "Ko sa buli mai na kuvu ni soso, ko na lesu tale ena huvu ni soso," vakasamataka ko ya na nomu ka buli, yalani sa dodonu ga mo veivutuni ka veisautaka na nomu bula, ka vakabauta dina

A. Nai Vakamacala me baleti Jeremaia: 1. Na nodra bula na matatamata na Isireli sa yavutaki Vua na Kalou; me vaka ea soli na Vunau e Tini vei Mosese mera muria ka talairawarawa kina. Ke ra talaidredre ki na lewa ni Kalou ena vakaoqo na veika era sotava: talaidredre = totogi se vakavulici; talairawarawa = vakalougatataki. Ko iratou na parofita e tolu: Emosi, Osea kei Aisea, e ratou a bula ka parofisai e nai ka 8 ni senitiuri [C8th]. E lautai ni ko Emosi e vakabibitaka na 'Dodonu ni Kalou' [Justice of God]; ko Osea na 'Loloma ni Kalou' [God's mercy and love]; kei Aisea ea vakabibitaka na 'Savasava se Tabu (tu tani) ni

Kalou [holiness of God]. Ia, ko Jeremaia ea vakabibitaka na veiyalayati Vou, ka na volai ena valo ni tamata. 2. Ko Jeremaia ea parofisai e nai ka 7 ni senitiuri [C7th], mai Juta [southern kingdom]: ena nodra a sa kau oti vakabobula na Isireli [northern kingdom] ki Asiria ko ya ena 722 BC/BCE. Me vaka talega ea sega ni tarovi rawa na nodra kau vakabobula na Juta [southern kingdom] ki Papiloni ena 586 [2 Tui 21-25]. Ko Jeremaia, ea parofisai vata tiko kei iratou ogo: ko Apakuki, Sefanaia, Isikeli kei Taniela. Ko Jeremaia ea yaco me parofita ena 627 [BC/BCE] ka veiqaravi ena loma ni veiyabaki ogo 627-586, ka parofisaitaka na veivakabobulataki. Ia ea vakadinadinataka na ka ea parofisaitaka ena vuaviri kei Jesuralemi [586 BC/BCE], mai vei Nebukanesa na Tui Papiloni [II Tui 21-25]. Ea donumaka na gauna nei Josaia [640-609, ena nona a vakamatei enai valu]; kei Jioasi, ena nona veiliutaki lekaleka, [3 na vula]; ka na veiliutaki nei Jioiakimi [609-598]; kei Jioiakini [3 na vula]; ka vaka kina ko Setekaia [597-492, yabaki 11 nona tui]. Sa kenai balebale ni nona gauna ni parofisai e donuya e lima na tui: Josaia [640-609]; Jioaasi; Jioiakimi [609-598; Jioiakini [vula 3 ena 598]; kei Setekaia [598-587]. 3. Na “Jeremaia” mai na yaca vakaLatin ‘Jeremias,’ na kena vaka-Ipiriu ‘Yirmeyahu,’ ka kenai balebale ‘sa veivakacerecerei na Kalou,’ se ‘sa vakacerecerei na Kalou,’ [Yahweh exalts]. Sa dau vakatokai talega me Parofita Daulele [Weeping Prophet], me vaka nai vola e tarava na ‘Jeremaia’ na ‘Lele i Jeremaia.’ A sucu mai Anacoci ena yabaki 650BC/BCE, e dua na koro volekati Jerusalemi, ka lako mai ena kawa ni bête. Nai vola nei Jeremaia na parofita ea vakauqeti ira na lewe ni matanitu tawase ko Juta ka vaka kina na kena koro turaga ko Jerusalemi, mera vuki tani mai na nodrai valavalaca ka lesu Vua na Kalou. Sa toro sobu tikoga na ca ni nodra bula vakayalo na matatamata digitaki me yacova sara na nodra kabai, valuti ka kau vakabobula ki Papiloni ena 586 BC/BCE. Ea la’ki mate ki Ijipita ko Jeremaia, ni rauta na 570 BC/BCE]. Nai vola sa cokoti vata kina nai tukutuku ni veigauna [history], na serekali [poetry] kei nai tukutuku ni nodra bula eso na tamata digitaki [biography]. Eda sa raica e cake ni yaca ‘Jeremaia’ e rawa ni kenai balebale na ‘vakacerecerei,’ se ‘taracake,’ se ‘talaraki,’ [Jeremaia 1:10], me vaka ga na vosa vakavavalagi na ‘raise’ kei ‘raze’ e tautauvata na kenai rorogo, ia e duidui na kenai balebale. Na yacana sa veiganiti vinaka kei na nona cakacaka vakaparofita, me vaka ea vakayagataka na vosa ruarua ogo: na veitalaraki, se veivakarusai kei na veitarai cake. Ko Jeremaia e kai Anacoci [edaidai na yacana ko Anatah], ka rauta e 6 na kilomita [3 na maile] na kena yawa mai Jerusalemi. Me vakataki Joni na Dauveipapitaiso, ea kacivi ni sa qai kunekunetaki tiko ena ketei tinana. Ea sucu mai na vuvale vakabete nei Ilai ka yalataki kina nira na mate dole ga na nona kawa ka sega nira yacova na gauna ni qase. 4. Sa rauta me tekivu gone ni sa qai yabaki 17 ga, ka sega ni rawarawa na nona cakacaka vakaparofita. Eratou a saga me vakamatei koya na nona lewe ni vuvale ni a sa cauravou ga, baleta ni sega ni salavata na nona parofisai kei na lewa ni tui kei ira era a veiliutaki. Sa vakasalataki ira na kai nona mera soro ki Papiloni, ia era sega ni ciqoma ka ra la’ki totaki Ijipita; ia ea mani vakavuna na nodra vakaleqai ka kauvakavesu ki Papiloni. Era kauwaitaki Jeremaia na kai Papiloni, ia e sega ni via lako kina, ka vakavuna na nodra cati koya na kai nona. Ea qai la’ki kauvakavesu ki Ijipita, ka kau ena domo ni Uciwai na Nile ena yanuyanu ko Elephantine, e rairai ea qai la’ki mate kina. Ko Elephantine talega na vanua e nanumi ni a kau taumada kina [drotaki ka la’ki vunitaki kina ena gauna ni tiko leqa ogo mai Isireli kei Juta] na Kato ni Veiyalayalati. Ea nanumi talega ni la’ki tini sara yani ki Iciopea na Kato ni Veiyalayalati, ko ya ena dua na yanuyanu mai Iciopea me maroroi tu kina, ka ra tu talega na kena bete mera yadrava. [Ogo e dua ga nai talanoa makawa se nanuma -legend,- ia e sega ni kilai sara na vanua e tiko kina na Kato ni Veiyalayalati; ka so tale nai talanoa eda rogoca me baleta na kena tovolei tikoga me

vakadinadinataki... se mai vei sara, eso era nanuma ni tiiko mai na: Ulunivanua mai Nepo; Arapea, se mai Aferika, se mai Urope, se Faranise, se mai Amerika]. Dua ga na tikina bibi ni ko ira na Isireli era dau vakananuma na Yom Ha Aliyah –Alliyah Day enai ka 10 ni Nissan – Maji-Epereli me vakananumi kina na takosovi ni Joritani kei na kena colati tiko na Kato ni Veiyalayalati]. 5. Ea rauta e 40 na yabaki na veiqaravi nei Jeremaia, 627-596BC/BCE; ka donumaka na gauna ni bula dredre vakapolitiki kei na yavavala ni vanua. Nai vola na ‘tagi, lele’sse Lele i Jeremaia, e 5 ga a kena wase, sa vinaka meda wilika vata kei nai vola nei Jeremaia. Sa tekivu me kasura mai na nodra bula vakayalo na Isireli: baleta ni ra sa talaidredre Vua na Kalou, era sa vakaitotogitaki. Dua na tiki ni vola ogo ea vola ko Peruki na Vunivola nei Jeremaia. 6. Ea parofita cati ko Jeremaia mai vei ira na tui, kei ira talega na lewe ni vanua, baleta nai vakarau ni nona vosa; sa bibi vua na nona vakarorogo ka talairawarawa Vua na Kalou, ka sega ki vua na tui. Ko Jeremaia e parofita rogo ka mana na nona veiqaravi ena mata ni Kalou. Sa parofisaitaka na kau vakabobula ki Papiloni kei na nodra lesu tale mai na kai nona. Na Jeremaia 2:19 [wilika] na tikina sa kovuta kece nai naki ni vola kei na veika sa yaco vei Juta kei Isireli kei na koro turaga ko Jeruselemi. E na tokalau kei Jeruselemi e tiko kina na qara vatu ka vakatokai na Qara vatu nei Jeremaia [Jeremiah’s Grotto], na vanua ni nona masumasu ena gauna ni nona rarawa, yaluma kei na galili ni tu taudua. Ena qaravatu ogo e no kina na delana ka vakatokai ko Kolikoca, ea lauvako kina ko Jisu ena kauveilatai 6. Sa lomani Isireli [kei Juta] vakalevu ko Jeremaia, sa tukuna na dina kei na dodonu ni Kalou. Na vakasama bibi taudua nei Jeremaia ka i vaqa ena macawa ogo ko ya: Sa yalataki ena nonai vola na veiyalayalati vou ko ya, ena volai ena yalodra, [31:31-34]. Eda vakadinadinataka ni qai vakataucokotaki na veika ea parofisaitaka mai ena bula nei Jisu kei na cakacaka ni Yalo Tabu.

A. Jeremaia 31:31-34: I. Era sa bula na Isireli mai Papiloni, na vanua ni veivakabobulataki, ena dua na bula rarawa, dredre ka veivakayalolailaitaki, sa yali na nodrai nuinui me vaka ni ra sa vakalolomataki. Sa dredre sara na bula ena vanua vou ogo, sa tatara ki na nodra bula vakayago, vakakina na nodra bula vakayalo. Sa dua dina na ka talei ka uasivi na kena parofisaitaki na Veiyalayalati Vou. II. Ni bera na veitikina ogo sa vakananuma vei ira na Kalou ni ko Koya ga e kauti ira tani mai ena vanua ni veivakabobulataki mai Ijipita, ka vukei ira mera qarava na Kalou dina ko Jiova. Ea solia kina na Vunau e Tini. Dina ga ni rawa nira beitaki ira na qase ena vuku ni nodrai valavalaca, ia sa dodonu mera beitaki ira ga, ka mera tusanaka yadua ni sai ira ga era vakayacora nai valavalaca. Na Kalou ogo “sa dau vakaraici ira, me cavuta, ka basuraka sobu, ka talaraka, ka vakarusa, ka vakararawataka, kau na dau vakaraici ira vakakina me’u tara, ka me’u tea, sa kaya ko Jiova,” [Jeremaia 31:28; wilika talega na 1:10; 12:15; 42:10]. Na ka sa tea vou ogo na Kalou, sai koya nai vakaro vou, sega ni volai ena vatu me vaka na Vunau e Tini se veiyalayalati, ia ogo e dua ‘na veiyalayalati vou.’ Sa vakadeitaka ko Jiova na veiwekani ‘ka’u sa watidra ga.’ Sa oti na gauna ko ya, ia ena gauna vou ogo, ‘sa kaya ko Jiova, kau na tugana na noqui vunau ki na lomadra, kau na vola talega ki na yalodra: ia kau na yaco me nodra Kalou, ka ra na yaco ko ira mera noqu tamata’[Jeremaia 31:33; wilika vinaka na 31:34]. Na tamata yadua:

cecere se dokai, lolovira se kaisi, cauravou, goneyalewa, turaga se marama, era sa kilai Jiova ka ra na tusanaka na nodra dui valavalaca. Ena rogoci ira ko Jiova ka bokoca na nodra dui valavalaca. III. Na Veiyalayalati Makawa era sa voroka na tamata, ia na Veiyalayalati Vou na kenai sosomi ko koya sa volai e lomada sa kena Yavu Dei ko Karisito. Na veiyalayalati vou e sega ni tukuni kina na cakacaka vakaukauwa se na noda gumatua tikoga ka kakua ni wele. Sa sega ni cakava na Kalou e dua nai veiyalayalati ni ka e dodonu mera cakava na tamata. Ia, na Veiyalayalati Vou sai koya na nona vinakata na Kalou me tauyavutaka e dua na veiwekani vou kei ira na nona tamata. Sa sega ni volai ena vatu ia sa volai ena yalo ni tamata. Na Kalou sa cakava na veika kecega. Na Kalou ga sa vosota nai valavalaca ka sava laivi na dukadukali ni tamata. Na Kalou ga sa solia e dua tale na veiwekani vou kei Koya. Na Veiyalayalati Vou sa sega ni vakataua e nai tavi se veika e rawa ni vakayacora na tamata, ia sa yavutaki ga ena Nona veivosoti kei na Nona loloma na Kalou, se sa vakataua ga ena Nona loloma savu [loloma soli wale] ni Kalou. Na Veiyalayalati Vou ogo sa kaya ko koya ea vola na Iperiu; na nona na cakacaka vakabete [Jisu Karisito] e uasivi cake, o Koya sa vakataudeitaka na vosa ni yalayala e uasivi cake'[Iperiu 8:6], sa vakayacora ko Jisu. IV. Na veisau veivakurabuitaki ogo sa sega walega ni baleti ira na Isireli, sa baleti vuravura kecega, sa baleti iko kei au. Na veiwekani vou, tudei ogo [permanent relationship] e sa mai vakayacora ko Jisu ena vukuda.

B. Nai Vakamacala ni Same: Sa dauvakayagataka vakalevu ko Jisu na Same ena nona vunau kei na nonai vakavuvuli, baleta ga ni sai vakarau ni nodra bula, ena nodra vakavuvale kei na lotu mera daulagata se cavuta na Same. E 150 na Same era a vakasoqonivata ena dua na gauna balavu, ka ra dau vakayagataka ena nodra: vakacaucautaka na Kalou, ena nodra vakavinavinaka Vua na Kalou, ena nodra tusanaka na nodra vakabauta, ena nodra tukuna na nodra vakanuinui, kei na nodra dui rarawataka na tamata yadua na nodrai valavalaca, kei na Nona Dina tu ga na Kalou me veivuke. Na uto ni Same sai koya na bibi ni nona vakararavi se vakabauta na Kalou na tamata yadua. Sa vinaka talega nida raica kina na nona tukuna vakadodonu na tamata na nona gagadre se cikecike Vua na Kalou. Na Same sa yaga ena draki ni bula kecega eda kila ka sotava na tamata... meda dauvakayagataka me yaga ki na noda bula ni vakabauta! II. Ena vuku ni noda dau taleitaka na Same, ena uasivi meda raica na kenai wasewase e 5 ka muria vinaka nai vola e lima nei Mosese sa vakatokai na Penitatuki [Penteteuch-pente-5 teuch- nai vola]. Na veiwasewase sa dusia vakararaba ga na veiulutaga sa vakabibitaki ena veivola e lima. Sa kenai balebale ko ya ni Same: 1. Same 1-41 ena salavata kei Nai Vakatekivu [Genesis]. Me vaka ga na veibuli ni Kalou enai akatekivu, na lutu ni tamata enai valavalaca, ka yalataki na veivueti ni Kalou. E levu na Same ogo e tukuni ni a vola ko Tevita ka sa vakaraitaka na nona vakalougatataki na tamata, nona lutu mai na liga ni Kalou, kei na nona vakabulai mai Vua na Kalou. 2. Same 42- 72, na Lako Yani [Exodus], ea vola ko Tevita me baleti Isireli, sa vakarusai ka vakavoui tale. Sa vakabulai Isireli na Kalou, ka sega ni yaga me vaqara tale edua na sala, mera rai ga Vua na Kalou, sai Koya ga na Sala mera vueti ka vakabulai kina. 3. Same 73-89 sa salavata kei na Vunau ni Soro[Leviticus], ea vola ko Esafa kei ira na nona kawa. Sa vakabibitaki kina na Vale ni Soro, na Nona lagilagi na Kalou, sa cecere ka kaukauwa. Sa na gole kina na tamata me vakabulai ka vakarokorokotaka na yacana tabu. 4. Same 90-106, Tiko mai na Lekutu [Numbers], era lewe levu era kainaki ni ra vola ka sa baleta na veiwekani nei Isireli kei na veimatani sa wavoliti koya kei na Nona lewa na Kalou na matanitu ko Isireli kei na veivanua kecega era sa vakarorogo ki na nona lewa. 5. Same 107-150 nai Vakaruva [Deuteronomy –deut -2, nomy-law] sa kainaki ni a vola ko Tevita ka vakabibitaki kina na Kalou kei na Nona Vosa. Sa levu kina na sere ni veivakacaucautaki, veivakarokorokotaki kei na vakavinavinakataki ni Kalou. E levu na Same ogo era sa volai me lagati ena soKalou, ka sa rawa meda

vakayagataka talega meda lagata Vua na Kalou, se meda vola eso nai vakarau ni soKalou me salavata kei na veiSame ogo. 6. Nai ka rua ni wasewase ni Same 42-72 e tiko kina na 51 kei na 119 enai otioti ni wasewase [107-150], qai raica na kenai vakamacala e ra.

I. Same 51:1-17 se 119:9-16: Ena daumaka mo wilika mada e liu nai II Samuela 11:1-12:1-23, ka raica kina na veivunauci ka vakayacora na parofita ko Nacani vei Tui Tevita ena vuku ni nonai valavalaca. Sa talei nai talanoa nei Nacani, ea cudru vakalevu ko Tevita na Tui ena vuku ni talanoa ko ya, ka kaya ni dodonu me mate na turaga vutuyau enai talanoa ko ya. Na vosa tonotonomata vakaparofita sa sega ni leve rawa kina na tui, *'Sai kemuni na tamata ko ya!'* [12:7]. Sa liaci koya na Tui ko Tevita ka sega ni vakamatea na parofita, ia ea muria e dua tale na sala, na sala vaKalou. *Na Same 51, sa dusia ga na nona vakatutusa ko Tevita na Tui ena vuku ni nonai valavalaca, ena nona a veibutakoci kei na wati Uraia, ko Pacisepa.* Na malumalumu ogo sa dusia vakadodonu na parofita ko Nacani. Meda raica mada na vakasama bibi ena vakatutusa ogo: 1. Sa dina sara na nona vakatutusa ena vuku ni nodrau veibutakoci kei Pacisepa, kei na nona vere vuni me vakamatei ko Uraia na watina. Sa nanuma na Tui ni na yaco na nonai naki vuni ka lawaki ca ko ya, ka sa na galala me nona ga ko Pacisepa, sa na oti kina na leqa. Ia eda raica ni tara bi sara na veika vuni ea vakayacora na Tui. Sa sega ni rawa me ubiya se me vunitaka na veika ea vakayacora, me vaka ni sa tarai ira yani na lewe ni vanua. Nai valavala ca kece sara, veitalia na kena bibi, sa rawa me vosota na Kalou ke sa tusanaki Vua. 2. Dina ga ni cala vei Pacisepa kei Uraia ena vuku ni dodomo, na nona labati ko Uraia kei na nona vakayagataka cala na kaukauwa vakatui, *sa kilaiyalona ni dodonu vua me vakatusai koya talega Vua na Kalou.* 3. Na 'isopa'ea vakayagataki mai Ijipita [Lako Yani 12:22], me vukea na boroi ni dra ni lami ena katuba ni nodra vale na Isireli ka me lakosiviti ira kina na agilosu ni mate. Sai vakatakilakila ni veivakasavasavataki kei na veivakabulai. Na Kalou ga me veivakasavasavataka na loma ni tamata [7]; me vaka ni ko Koya ga ena bulia na yalo vou e loma ni tamata. 4. Ni sa yacova mai na gauna me sa tu vakadua kina na vakabauta nei Tevita ena vuku ni ka ca ea vakayacora, sa uasivi sara me kerea Vua na Kalou, *'mo ni vakasuka tale vei au na marau ni bula sa vu mai vei Kemuni.'* 5. Tikina 13, ni ko sa vosoti ka vakabauta na veivakabulai ni Kalou, ko na vakauqeti mo vakaraitaka tikoga na vinaka ni Nona veivakabulai na Kalou. 6. E na sega ni da vakamarautaka na Kalou enai vakarau ni noda bula e laurai e sau, ia meda vakayacora ga e lomada na veisau dina...na yalo sa raramusumususu ka bibivo' sa vinakata na Kalou...ko ya ga na ka ena vakamarautaka na Kalou. Ogo e dua na vakasama koula meda dauvakananuma vakabibi ena noda dui bula ni muri Jisu.

Vakalekaleka ga na Same 119: 9-16: Nai ka rua ni wasewase ni Same ogo ka tekivu kece ena matanivola na 'Peca'se Beca [Beth-matanivola vaIperiu]. Na

veiyatuvosa kece e tekivu ena 'b', oqo na tikina e rui talei kina na Same 119 [raica na veivosa oqo ka na tukuna nai vakarau ni vakayagataki ni vosa ena serekali se vosa vuku me tukuna nai tukutuku: *tautogram se acostic kei na alliteration*]. Eda sa luvuci ena wasaliwa ni valavalaca ka oba se sinai tu kina na sala ni veitemaki. Sa taroga na Daunisame na taro bibi eda na taroga tikoga, “Ena rawa vakaevei meda savasava ka dodonu se vinaka ena vuravura sa sinai kina na veisiwati se veiveretaki nei Vunica?” Sa dredre sara meda sasaga ga vakataki keda meda vakabulai mai kina. Na kenai sau: Na kaukauwa kei na vuku dina sa kune ga mai na noda vakaraviti keda ka vakabauta na Kalou. “Au na vakanananu ki na nomuni vakaro, ...au na reki sara ena vuku ni nomuni vunau...” [15-16]. Sa mua donu sara nai lakolako ko ya ni tini ga Vua na Kalou.

C. Nai Vakamacala me baleta na Iperiu: Meda raica vakatotolo nai vola: 1. Na dauvolavola e kila vakavinaka nai vakarau vakalotu vakaIperiu se vakaJiu ka vakatauvatana na veigacagaca ni lotu makawa oqo ka dusia ni uasivi taudua ga ko Karisito Jisu. E lewe vuqa na tamata enai matai ni yabakidrau ni oti Nona sucu mai ko Jisu, ko ya ko ira na Jiu kei na kai matanitu tani era vakataroga na lotu vou oqo ni tamata Lotu Vakarisito? Era vakaqara nai vakadinadina ni Lotu Vakarisito, se sa lotu dina ka sega ni dua walega na lotu muri se ka lasulasu. Ko ira na Lotu Jiu e tiko nai vakadinadina eso me vaka na kosovi ni Wasa Damudamu, kei na soli ni Vunau mai Sainai me tokona na dina ni vakabauta vakaJiu. A cava so na cakamana se nai vakadinadina ni Lotu VaKarisito? Ko ira na Lotu Jiu e tiko na nodrai vakarau ni soKalou totoka ka rakorako, na nodra matacakacaka vakabete ka daucabora nai soro se madrali ka ra vosoti kina na tamata cakacala mai Vua na Kalou. A cava na ka dina e tiko ena Lotu Vakarisito? E rawa vakaevei me uto ni vakabauta vou oqo ko Jisu? O koya li e rawa ni solia na vakabokoci ni valavalaca ka me yaco kina na veiwekani dina sara kei na Kalou? Nai vola oqo e volai me sauma eso na mataqali taro vakaoqo: Sa vakaraitaka sara ga o koya ea vola na cecere kei na bibi ni veika me baleti Jisu, ni sai Koya na Karisito. Ko Jisu e uasivi se cecere mai vei ira na agilosi ni Kalou [1:5-14]; cecere mai vei ira na parofita, cecere mai vei Mosese kei Josua [2:1-4,14]; ko Jisu na bête levu, uasivi taudua baleta ni sega ni valavalaca, baleta talega ni cabora na Nona bula ka sa yaco kina mei soro donu dina ka savasava. Ko Jisu sa uasivi mai na Loqi Tabu sara; ko Jisu sa uasivi mai nai soro kama manumanu [9:23-10:18]; na Nona mate kei na Nona tucake tale mai na mate sa dolava na sala vua na tamata me lako rawa yani Vua na Kalou, sa kena sala duaduaga ko Jisu [4:14-5: 10; 7:1-8, 13]. Nai vola sa vakaraitaka na bibi kei na cecere ni VAKABAUTA; sa dusia na dauvolavola ni veika e solia na Kalou sa kena sala duaduaga na vakabauta. Na vakabauta ga sa vakadeitaki ira na muri Koya ena veika era vakanuinui kina ka sai vakadinadina ni veika e sega ni laurai. Sa vakacaucautaki ira na tamata vakabauta ena gauna sa oti ena nodra yalo dina ka sai dusidusi vei keda na nodra vakabauta, [11:1-40] ka vakayaloqaqataki ira na muri Koya me ra vakadeitaka na matadra [vakaraici Jisu matua], vei Jisu ni ko Koya ga e tekivutaka ena vakataucokotaka na nodra vakabauta [12:1-3]. A cava li na kenai balebale vei keda ni dua tiko na noda Bete Levu me vakataki Jisu? [wilika ga na 4:15, 16 mei sau ni taro oqo]. Sa cecere taudua ga se uasivi tauduaga ko Jisu Karisito, ni sai Koya, Koya tikotikoga ena noa, ni kua, ni mataka ka tawa mudu, [13:8]. Sa matata sara ni naki ni vola oqo me dusia ga na cecere nei Karisito, ni sa rauti keda vinaka na tamata.

2. Sa volai vei ira na tamata vakabauta [Iperiu se Jiu], vei keda talega. Enai VT vakaviti ena vakadewa makawa e tukuni ni vola ko Paula [sa duidui mai nai vakarau ni volavola nei Paula ka dau tekivu ga ena 'Koi au ko Paula...' e sega enai vola oqo...], ia sa nanumi ni rairai ea vola e dua na marama me vakataki Pirisila, baleta ga ni sega ni dau dokai na marama, sa nanumi kina ni a vola e dua vei ira oqo: ko Pita, Luke, Panapasa, Apolosa, Sailasa se Filipe. Oqori na veiyaca e

tukuni ni ra a vola? A rairai volai ni bera na kena rusa na Vale ni Soro mai Jerusalemi ena 70 AD/ACE.

I. Iperiu 5:5-10: Taumada sa dusia na dauvolavola ni ko Jisu na Kalou, ia sa tamata talega. Sa kauta mai e rua na tikina mai na Same 2:7 kei na 110:4 me vakadinadinataka kina e rua na ka bibi ena bula ogo vakaJisu: ko ya ni sa Kalou, ka sa Tamata talega. **II.** Ena gauna ea volai kina nai vola ogo ko koya na BeteLevu ea lesia ko Roma, ia ena gauna nei Mosese ea kaciva ka lesia koya na Kalou; eda raica talega ogo ena Nona lesi Eroni na Kalou. **Ko Jisu Karisito e vakataki Eroni, sa lesi Koya na Kalou, sega ni ko Roma.** Sa dusia talega ni ko Malekiseteki na Bête Levu mai Salemi [Jerusalemi], ea lesi Koya talega na Kalou, [Vakatekivu 14:17ff kei na Iperiu 7]. Ko Malekiseteki mai na rua na vosa ‘malki’ na Tui se ‘King,’ kei na ‘tzedek,’ na yalosavasava, yalododonu ka vakatokai me bete ni Kalou, [Same 110:1-4]. [*Baleta ni Tui Salemi, ‘Salem’ mai na ‘shalom’ ‘Peace’ –vakacegu, sa macala sara ni ko Koya e Tui ni Veivakacegui –King of Peace...oqori ga na yaca eda vakatokai Jisu kina...sa macala sara ni ko Koya ea sota kei Eparaama enai Vakatekivu, 14:17ff –raica talega na Iperiu 5-7 ka vakatokai me ko Malekiseteki, ko Koya ka yalataki vei Tevita, [Same 110:1-4] ni na Bete Tawamudu sai Jisu ga? Edua na ulutaga vinaka me da veitalanoa kina*]. **III.** E sega ni ka rawarawa na Nona lakova ko Jisu na rarawa kei na mate [raica na Luke 22:41-44]; sa sega ni kerea me kau tani mai kina, ia sa bolea me lakova me vakayacora ga kina na lewa vuni ni Kalou ena vukuda na tamata. Na bula vakatamata nei Jisu e sega ni dua na bula e vakatakarakarataki ga, ia sa dua na bula dina sara vakatamata, me vaka ni sa sotava na veika dredre kece e rawa nida sotava na tamata. **IV.** Ko Jisu ga sa talairawarawa, vakarorogo, yalomalua ka vakararavi Vua na Kalou, ka sai dusidusi ko Koya vei keda na tamata kecega. Sa yaco ko koya me Vu ni bula vei keda na tamata ka sa okati talega me betetaki keda me vaka ni kawa mai vei Melikiseteki.

D. Nai vakamacala baleta na Kosipeli i Joni: 1. O cei ko Jisu Karisito? Sa saumi na taro ena Joni I ka vakayagataka ko Joni na sere e daulagati voli ena gauna koya ni ko Jisu na “Vosa” ka buli kina na vuravura [’Me rarama mai, a sa rarama mai’ [Vakatekivu 1: 3] ka solia na bula ena veika kecega [Joni 1:3, 4]. Ko Joni na Dauveipapitaisotaki sa kacivaka ni ko Jisu na “Lami ni Kalou sa kauta laivi nai vakavalaca ni kai vuravura” [1:29] Ni sota kei Jisu ko Filipe sa kilai Jisu ni ko koya “sa tukuna ko Mosese kei na parofita” 1:45] kei na vosa nei Nacanieli ni ko Jisu, ‘na Luve ni Kalou, na Tui kei Isireli” [1:49]. 2. Sa sinai nai vola enai talanoa veivakurabuitaki: na yalewa ni Samaria ka solia vua ko Jisu na ‘wai sa tovure kina bula tawamudu’, na marama ka vesuki ni valavalaca tiko, sa vosoti koya, ko Lasarusu ka vakaturicake tale mai na mate [11], kei tisaipeli Tomasi ka vakatitigataka ni sa tucake tale mai na mate ko Jisu. Sa cavuta tale eke ko Jisu na vosa me vaka ga ena Maciu 5:1-12, ‘Sa kalougata ko koya sa sega ni raica, ia sa vakadinata [vakabauta] ga. [21]. Sa vakayagataka ko Jisu na vosa rogo levu mai nai VTM ena taro nei Mosese se ko cei e vosa tiko vua, sa kaya

na Kalou ko Jiova [Yahweh] “Koi au koi au ga [I am who I am]. Ko Jisu sa kaya ni sa bera ko Eparaama, au sa bula [I am]. Sa vakayagataka na vosa ogo ni ‘Koi au na madrai ni bula’[6:35]; ‘Koi au na rarama kei vuravura’ [8:12]; Koi au nai Vakatawa Vinaka [10:14]” koi au na vaine dina [15:1]. Ni kaya ni ko koya na sala, na dina kei na bula [the Way, the Truth and the Life 14:6] ka sega ni dua ga na sala ia ko koya na sala [not a way but the way, etc]. 3. E 7 na cakamana e vakayacora ko Jisu ena Joni, ia sa sega kaya ko Joni ni cakamana, ia sai ‘vakatakilakila [signs] ni ko Jisu sa Luve ni Kalou. Nona vakabula na lokiloki [5:1-8] sa tukuna kina ni ko koya e vakataki Tamana sa sega ni vakacegu ena cakacaka [5:19] ka vakataki Tamana sa solia na bula vei ira e vinakata [5:21]. 4. Sa duidui sara na kosipeli nei Joni mai na kosipeli suivata [synoptic gospels]: Maciu, Marika kei Luke: sa sega ni tiko enai vola nei Joni nai tukutuku kece ogo: na sucu nei Jisu; na Nona papitaiso; na Nona temaki; na vakasevi ni tevoru; na matalia ni yagoi Jisu; na Kanavata ni Lako Sivia; na veika dredre ena masu mai Kecisemani kei na kaucake ki lomalagi. E digitaka ga ko Joni nai talanoa ei coka na nonai naki [20:30-31]. E vakayagataka ga na veitalanoa ogo: na vukici ni wai me waini [‘nai vakatakilakila’-signs, sega ni vakayagataka na vosa ‘cakamana’-miracles]; na turaga ena bati ni wai mai Peciseita; sa vakabulai na luvena na turaga dokai se vakaillesilesi [nobleman, official]; na vakabulai ni tamata sucu mataboko kei na vakaturi cake tale mai na mate nei Lasarusu. Ko Joni e dua e voleka sara vei Jisu, “a sa vakararavi ena lomasarei Jisu, ...ko koya sa lomana ko Jisu.” [Joni 13:23]. Sa laurai e liu sara vei ira na kenai dau ni Vola Tabu ni ogo na Kosipeli vakayalo. Ena veigauna mai muri me yacova e daidai, sa dei tu ga na vakasama oqori ka vakayagataki me vukei keda ena noda vulica na vakabauta dina. 5. Baleta ni vakabibitaka sara se O cei ko Jisu ena gauna ni Nona bula vakatamata kei na gauna sa volai kina na Kosipeli ogo, sa laurai kina ni Jisu e Kalou ka tamata talega [ogo na vakasama dredre ka sikalutu kina e vuqa ka vakavuna na kena tauyavu e so na mata lotu ka coke mai na Lotu Vakarisito se sega sara ga ni vakabauti Jisu ni Kalou me vakataka na Islam ka kaya ni ko Jisu e dua ga na parofita. 6. A cava na vuni nona volavola? Me rawa ni vakabauta na tamata, “ia sa volai ogo mo dou vakabauta ni sa Karisito ko Jisu, na Luve ni Kalou, ia me soli vei kemudou na bula ena yacana ni dou sa vakabauta” [20:31]. ‘E rawa vakacava ogo,’ na taro nei Nikotimo, ia sa sega nida rawata, ia sai solisoli loloma, se loloma savu ga ni Kalou ena vukui Jisu, “Ni sa lomani ira na kai vuravura vakaoqo na Kalou sa solia kina na Luvena e duabau ga sa vakatubura me kakua ni rusa e dua vei ira sa vakabauti koya, me nodra ga nai solisoli ni bula tawamudu.” [3:16]. 6. A vola ko Joni na luvei Sepete ka tacina ko Jemesa, na tisaipeli se Apositolo. E vola nai vola tale eso [Joni 1,2,3] okati kina nai Vakatakila. ia sa so tale era kaya ni volai rauta beka na 85-95 AD/ACE ni bera nona kauvakavesu ki na yanuyanu ko Patimo. Na tiki ni gauna 90AD e salavata kei nai vola me vaka ni sa tubu mai eso na vakabauta vou mera taroga se Kalou talega ko Jisu se segai. Sa matata sara ogo ena wase 1:1ff. Baleta ni qai volai nai vola ogo ni rauta na 85-95 AD/ACE [, ea qai volai sara e muri mai vei iratou kece na kosipeli], me vaka ni sa levu talega na mataqali vakabauta cala sa tauyavutaki ka vakatavuvulitaki ka so era a muria. Sa tubu vakalevu sara nai le ni sega ni Kalou dina ko Jisu, se sega ni tamata dina ko Jisu, se ko Jisu e Kalou veimama ka tamata veimama. Ia ko Joni sa vakabibitaka sara ni ko Jisu e Kalou dina ka tamata dina talega. Sa sega ni ka ni kila ga vakavakasama, ia sa bibi sara na vakabauti Jisu se na nona veiwekani vata e dua kei Jisu me vakataki koya [Joni]. 7. Eda raica e cake ni kaya ko Jisu vakai Koya ni Koya e Kalou ena 7 na vosa bibi: ‘Koi au’ [I am ..,me vaka eda wilika ena Lako Yani 3: 14], na yaca e vakatokai Koya kina na Kalou, [madrai ni bula; rarama kei vuravura; katuba; vakatawa vinaka; tucake tale kei na bula; sala, dina kei na

bula; na vaini dina]. Ia, ea tamata talega ko Jisu: ni moce, kana, gunu se tagi, na tiki ni VT lekaleka taudua, 'Sa tagi ko Jisu' [Joni 11:35]. 8. Sa matata sara ni naki bibi nei Joni ena nonai vola ko ya mera vakabauta ka mera yaco kina mera luve ni Kalou, [20:30-31]. Na vakabauta sa laurai vata kei nai matai ni 'cakamana' [miracle], se na vosa e vakayagataka ko Joni 'nai vakatakilakila [sign] e Kena, Kalili. Ni a qai oti ga na Nona papitaiso kei na Nona vakadeitaki Koya ni sa Luve ni Kalou. Eda sa kila ni a yabaki 30 ga na nona bula ka sa tekivu sara na Nona cakacaka ea talai mai kina mai Vua na Kalou [E rairai 33 ga nona bula sa lauvako e na kauveilatai]. Na taro nei Meri e rairai taro ga se cava e rawa ni vakayacora ko Jisu, ka rairai na taro vata ga e dodonu me tarogi watina kina, ko Josefa, ka sa rairai yali [mate] ko koya ena gauna ni soqo oqo. Eda sa vakadeitaka na nona kilai Jisu vakavinaka ko Meri, se ko cei ko Koya; sa luvena ka sa Luve ni Kalou talega. Sa raica rawa ko Jisu ni dodonu me waraka na Nona gauna me qai vakatakilai Koya kina, ia sa talairawarawa vei tinana ka yaco kina nai matai ni vakatakilakila [cakamana]. 9. Na Kosipeli sa dauvakatokai me Kosipeli vakayalo kai vola totoka mera wilika taumada ko ira sa qai taro bula. Ia sa yaga meda wilika tikoga ka koto e loma e so na vakasama titobu kei nai balebale titobu ni vosa [double meaning]...e Vosa bula, na Vosa ni Kalou.

I. Joni 12:20-33 Na 12: 20-33 sa rairai oqo ena dua tale na gauna ni Kanavata ni Lako Sivia, eso na kai Kirisi era a lako ki Jerusalemi, me vaka era sa veisau mera lotu vakaJiu, ka ra lako mai mera mai vakacaboisoro. Ko ira talega na kai Kirisi era dau vakatataro ka ra tovolea mera dauvulica tikoga na vei ka vovou. Na sala vei Jisu era vakayagataka ko Filipe, dina ga ni Jiu, ia e yaca vaKirisi, ka lako mai Peciseita, e Kalili, na vanua e dauvunau voli kina ko Jisu. Era via raici Jisu. Ko Filipe sa tukuna vei Adriu na tisipeli nei Jisu, erau sa veikau sara yani vei Jisu. II. Sa vakaraitaka ko Jisu ni dodonu me mate mada na Karisito me rawa ni na mana kina na levu ni tamata era na veisau mai me muri Koya. Na Nona mate e kaya kina ko Jisu ni sa sala ni Nona vakarokorokotaki, ka sega ni Nona vakamaduataki kina. Ni gadreva ko Jisu me vakamacalataka na bibi kei na dodonu ni Nona mate, sa vakaraitaka na vosa vakatautauvata ni sore ni kau. Sa vosa vakatautauvata talei ka dusia na uto ni Nona soli bula [sacrifice], sega ena vukudra ga na Isireli, ia ena vukui vuravura taucoko, se tamata kecega. Ke gadrevi me so tale na sore ni kau mai na dua bau na sore ni kau, e dodonu me biu ki na qele, ka me midra, oti, ena qai kadre mai, tubu, se vua ka na levu tale na sore ni kau vou ena vuataka. Mai na dua na sore ni kau, ni sa tei, sa vakasucuma e levu na sore ni kau vou. Sa vakakina na bibi ni Nona mate ko Jisu, me rawa ni vakasucuma e lewe levu tale na tamata era sa vakabauta ka vakabulai. Sa qai kune na bula vou ni sa yaco oti na mate. Na muri Jisu ena sala ni cola kauveilatai e sega ni rawarawa, ia sa kena sala ga na soli bula me

qai rawa ni vakatubu se vakalevutaki. Oqo na sala vakaJisu, sa kila tu na Nona ‘tamata’ ka sa dredre sara na kauveilatai, ia sa talairawarawa kina, ni sai Koya oqo na sala vaKalou me rawai vuravura kina. III. Sa veivakadeitaka na Kalou ni sa vakayacora ko Jisu na loma ni Kalou, ena domo sa rogo mai lomalagi. *Na domo mai lomalagi sa sega ni baleta ga me kilai kina se ko cei ko Jisu, ia sa baleti ira na rogoca ka mera vakabauti Jisu ni sa lako mai Vua na Kalou ka sa Nonai naki me vakabulai ira na kai vuravura [koi keda na tamata].* Eda sa raica oti na laveti ni gata mai veikau, sa vakakina na laveti ni Luve ni Tamata enai vaqa ena macawa sa oti. Oqo sa sala ga ni Nona vakacerecerei [glorified] ko Jisu, ka dusia ga ni kauveilatai e sega ni beci kina ko Jisu, se nai matemate beci, sa veisautaki me ‘laveti cake,’ me vakarokorokotaki kina se vakacerecerei kina ko Jisu. IV. Sa bibi na noda raviti Jisu ni sai Koya na Luve ni Kalou, na Mesaia yalataki. Mera lako voli ena Rarama, me yaco mera ‘luve ni rarama;’ mera vakusakusa, kua na lokuyara baleta sa vakalailai ga na Nona sa biuti ira ena Nona mate. Nai tavi bibi ga ni tamata meda gu, ka meda yaco meda luve ni rarama, ka dusia vei ira na tamata na Vu ni Rarama ko Jisu Karisito.

3. *Na Sala ni Vuli Vola Tabu [Bible Study Methods], na sala ni vakadewataki ni vosa [exegesis]:*A. Ni soli mai na lesoni se tikina mo wilika: wilika sara, oti qai wilika nai talanoa ni bera na lesoni, tarava nai talanoa ni oti na lesoni ko ya [context]. B. Tovolea mo kila toka nai naki ni kena volai nai vola ko ya; me vakataki Joni 20:30-31.C. Wilika tale na lesoni ka toga na vosa kei na vakasama bibi e lauti iko? Qai raica sara na kenadui balebale? D. Ko raica rawa e dua na vakasama e buwawa ka sega ni macala vinaka, raica tale ka wilika na kena vakadewa vakavavalagi, kena e rawarawa? E. Raica tale na tikina enai Vola Tabu e rawa ni vakamacalataka na vakasama ko raica tiko, me vaka ena veivola tale eso enai Vola Tabu.Vakayagataka e so na taro ena vosa: A cava [what]? Gauna cava e volai kina se cavuti kina na vosa [when]? A cava na vuna [why]? Caka/yaco/rawa vaka evei [how]? F. Raica na “a” “b” “c” lalai enai Vola Tabu vakaidusidusi ka tukuna na vanua mo wilika tale me vakamatataka na tikina ko wilika tiko; na references se foot/end notes. Indexes enai VT Vakavavalagi. G. Dikeva na vakayagataka ni gauna [tenses]: “Au a lako!” [past], “au sa lako!” [present] kei “au na lako!” [future]? I. Raica rawa e so na vakasama vou? [Goleva na veitikina ena lesoni ni kua? Se dua ga na tikina] J. Mo nanuma tiko ni ko wilika tiko e dua nai vola ka volai ena 2000 vakacaca na yabaki sa oti, mo vakasamataka na i tuvatuva ni vanua [geography], nai tovo ni bula, [culture and traditions], na veika e yaco ena gauna ko ya [history], kei nai vakarau ni nodra volavola [literature].K.Ia sa dei tu ni oqo na vosa ni Kalou, e vosa bula [Ipiriu 4:12]. Mo masulaka ka nuitaka na Kalou ena nomu vukei ni sereki ni vosa.L. Sa kena gauna oqo mo tovolea ke ko gadreva me toso cake tikoga na nomu kila na i Vola Tabu , mo tekivu vakavolia e so nai vola ka rawa me vukei iko. Eso nai Vola Tabu sa tu vata kei na kenai vakamacala [Commentary] se Dictionary of the Bible kei na nomu Dauwilika wasoma na Taro enai vola ni Sere vakaviti sa no kina na yavu ni noda vakabauta kei na cioloji ni lotu. M.Na kena i otioti mo qai taroga na taro: A cava e da vulica rawa mai nai talanoa oqo? Se A cava na kenai balebale vei au/kena yaga vei au ena noqu i tutu vakatamata, vakalotu vakarisito, etc. se cava na kenai balebale /yaga ki nai vavakoso? N.Kua ni rawai sara ena muria nai kalawa e soli yani enai vola baleta ni na tubu mai eso na vakasama e vakavotuya na Yalo Tabu, me golevi sara.

VEIKAUWAITAKI: A cava meda cakava me sureti kina ko ira era sega ni lewe ni lotu? E dua e da nanuma meda sikovi koya? A cava tale e rawa ni vakayacori?

Jovili kei Lisa Meo